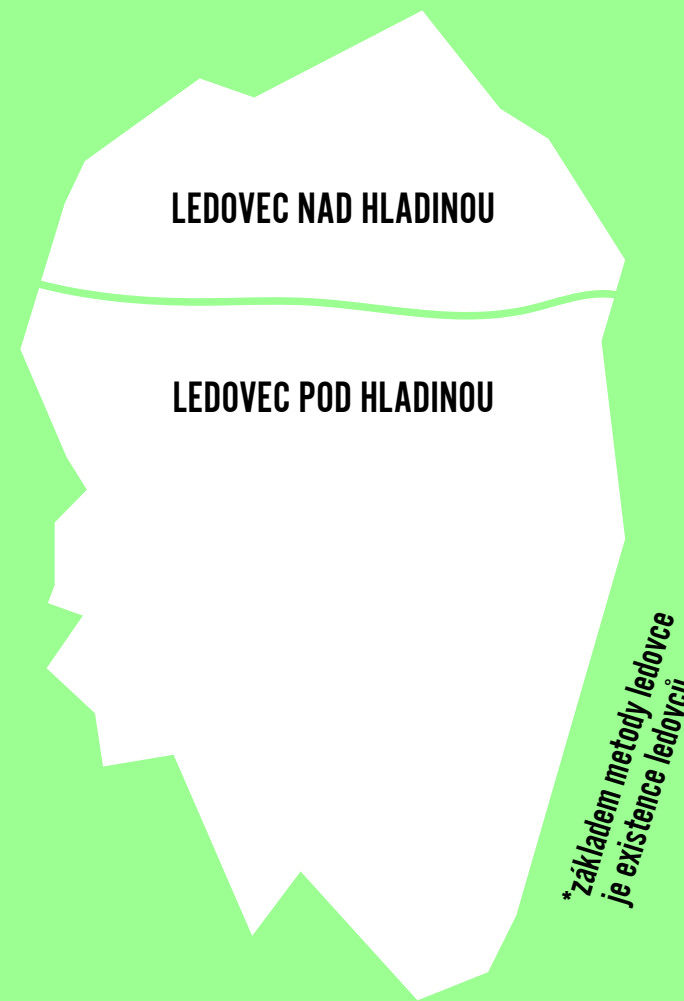

Průvodce udržitelnou divadelní tvorbou DAMU

- 1 / Úvod
- 2 / Proč tvořit udržitelně?
- 3 / Plánování v duchu udržitelnosti
- 4 / Ekodramaturgie (Jak na to?)
- 5 / Práce v týmu a psycho- sociální udržitelnost
- 6 / Scénografie a rekvizity
- 7 / Kostýmy a líčení
- 8 / Divadelní technologie – světla, zvuk, video a stavba
- 9 / Marketing, propagace a digitální uhlíková stopa
- 10 / Catering
- 11 / Ukončení projektu

1 / Úvod

Cíle Průvodce

Cílem Průvodce je vést tvůrce, v našem případě především studující, absolventy a absolventky a vyučující DAMU, ke kritickému myšlení v oblasti udržitelnosti při tvorbě inscenačních projektů, festivalů a dalších kulturních akcí. Dokument se zaměřuje především na environmentální udržitelnost, ale v některých kapitolách se zabývá také udržitelností ekonomickou a sociální. Průvodce zprostředkovává základní praktické informace z udržitelné praxe a zasazuje je do kontextu České republiky, především pak Prahy a studia na DAMU.

Co znamená udržitelnost?

Obecně je udržitelnost chápána jako praktická schopnost uspokojit základní potřeby dnešních generací, aniž by bylo ohroženo naplnění potřeb generací budoucích a udržení důstojné životní úrovně. Udržitelnost se skládá ze tří základních oblastí, a to environmentální, sociální a ekonomické. Dlouhodobé vyzdvihování pouze jedné oblasti a přehlížení ostatních nikdy nepovede ke komplexní udržitelnosti. Je tak nutné je reflektovat a nebo si minimálně uvědomovat, proč některé oblasti opomíjíme.

Vedle toho, a zvláště pak v kontextu Průvodce, můžeme udržitelnost popsat třemi klíčovými principy: ohleduplnost, šetrnost a zodpovědnost. Pokud tyto principy budeme reflektovat ve své tvorbě, přiblížíme se kýžené udržitelnosti.

V textu se slovo „udržitelnost“ (resp. udržitelný, udržitelně apod.) skloňuje mnohokrát, ale v kontextu Průvodce je třeba ho chápat s rezervou. Pokud je v textu použité ke srovnání dvou možností (např. dvou materiálů), tedy že je něco „udržitelnější“, znamená to, že jedna možnost je méně náročná pro životní prostředí než možnost druhá. Neznamená to ovšem, že „udržitelnější postupy“ jsou opravdu donekonečna udržitelné. Chápejme tedy slovo „udržitelný“ jako výraz, který nám pomáhá se v textu orientovat, nikoliv jako záruku stoprocentní udržitelnosti.

Co Průvodce obsahuje a jak ho číst?

Průvodce je rozdělen do kapitol dle oblastí divadelní tvorby a produkce. Kromě základních informací nabízí některé kapitoly také praktické odkazy a kontakty, které mají ulehčit tvůrčím týmům přiblížit se udržitelnější praxi (např. shánět udržitelnější materiály, vyznat se v certifikacích atp.). Průvodce se snaží zasadit problematiku do kontextu České republiky, respektive Prahy a studia na DAMU. Praktické odkazy se nachází v odděleném dokumentu, který je možné volně upravovat. Cílem je vytvořit otevřenou informační platformu, která bude kolektivně spravována a aktualizována.

Databáze praktických odkazů:
damu.cz/databaze_udrzitelnost

Co Průvodce NEobsahuje a proč?

Jelikož je Průvodce určený zvláště studujícím na DAMU, obsahuje témata, která se týkají tvorby studentských projektů (např. klauzury, představení v ds DISK, festivaly). Průvodce proto neobsahuje témata související s provozem divadelní budovy, tj. například velké investice, alternativní zdroje energie, výběr divadelní techniky atp. Průvodce dále neobsahuje téma uhlíkových kalkulaček (a uhlíkových náhrad, tj. carbon offsetting), protože jejich používání je v kontextu studentských projektů nerealistické. Studentstvu se však v iniciativě meze nekladou, a pokud by rádo do svého projektu výpočet uhlíkové stopy zařadilo, je taková zkušenost rozhodně vítaná.

Z čeho Průvodce vychází?

Průvodce vychází ze základních poznatků [Theatre Green Book](#) (dále jen TGB), dokumentu, který je prvním komplexním manuálem udržitelných postupů pro oblast divadla. TGB vznikl kolektivní prací řady odborníků a institucí z celého světa. V současné době existuje zkrácená verze TGB také v českém jazyce a všem, kteří se chtějí pustit na cestu divadelní udržitelnosti, ji doporučujeme.

Dalším zdrojem dobře aplikovatelným na divadelní prostředí je [Manuál zeleného natáčení](#), který zpracovala Asociace producentů v audiovizí. Při zpracování Průvodce pak byla samozřejmě brána v potaz zahraniční divadelní praxe. Pro další inspiraci a vzdělávání doporučujeme sledovat například [European Theatre Convention](#) a [Julie's Bicycle](#).

2 / Proč tvořit udržitelně?

Na otázku proč tvořit udržitelně se nabízí očividná odpověď – že je to „správně“ nebo „potřeba“. Morální motivace a apel na osobní odpovědnost ale často nestačí, zvláště pak v oboru, pro který je typické přepracování a nedostatečné finanční ohodnocení. Následující kapitola představuje možné motivace k zavádění environmentálně udržitelné praxe, které mohou přispět k motivaci jak nás samotných, tak našich kolegů a kolegyní, pro které není udržitelnost přirozená prioritou nebo které ekologická témata vyčerpávají a demotivují.

V první řadě je třeba si přiznat, že i kdyby se všechna světová divadla stala uhlíkově neutrální, net-zero, nebo dokonce uhlíkově negativní, na probíhající klimatické krizi se mnoho nezmění. Je to fakt, který mnohé odrázuje a se kterým je třeba pracovat. K odvrácení klimatického kolapsu je sice třeba velkých systémových změn a akce jednotlivců (resp. jednotlivých organizací) mohou působit marginálně. Je ale otázka, zda systémové změny nepřijdou spíše, pokud jednotlivci a organizace budou vytvářet tlak „odspodu“. Konec-

konců tzv. kulturní a kreativní průmysly (a mezi nimi i divadlo) historicky přináší inovace, které dále přejímají ostatní průmysly a odvětví ekonomiky. Je tedy možné, že divadlo, které se vydá cestou udržitelné praxe, ovlivní své dodavatele (např. dodavatele materiálu na výrobu), své zřizovatele (např. municipality), své zaměstnance a zaměstnankyně a externí spolupracující a v neposlední řadě také své publikum. Z divadla se tak stává jakási „sociální síť“, která má schopnost šířit motivaci a ekologické hodnoty, a zvyšovat tak tlak „odspodu“.

Divadlo jako nositel motivace a inovace může ale na mnohé z nás působit vágně, idealisticky a příliš teoreticky. Pokud chceme „hmatatelnější“ a lépe spočítatelnou motivaci, podívejme se na tři pilíře udržitelnosti. Kromě pilíře environmentálního má udržitelnost i pilíř ekonomický a sociální a tyto pilíře jsou přirozeně propojené. Jak se to může projevit v divadelní praxi? Některá environmentální opatření vedou k ušetření finančních prostředků. Jedná se o dlouhodobé ekonomické benefity vzniklé dobře zvolenými investicemi (např. alternativní zdroje elektrické energie, šetrnější svítidla a bojler, lepší zateplení atd.) anebo ušetření financí díky přehodnocení dosavadní praxe (např. shánění materiálů, nakládání se zbytkovými materiály a vyřazenými kostýmy, optimalizace dopravy atd.). Je třeba poznamenat, že ne všechna environmentální opatření vedou sama o sobě k ekonomickým benefitům, ale při advokacii udržitelnosti nám „tvrdá čísla“ mohou přijít vhod.

Přesah do sociální udržitelnosti je těžké zobecnit bez velkého kvantitativního výzkumu. Možné sociální benefity ale mohou být mimo jiné větší loajalita zaměstnanců, zaměstnankyň a diváctva (např. díky příspěvku na využívání hromadné dopravy), utužení vztahů s místními komunitami (např. díky odebrání materiálů a služeb od místních dodavatelů) nebo udržení společenské relevantnosti (sdílení hodnot s mladými diváky).

THIS BOTTLE IS
100%
RECYCLABLE*

*100% brand new plastic

V neposlední řadě může přinášet zavádění environmentální praxe také marketingové benefity. Pokud je environmentální praxe prezentovaná v rozumných mezích a nejedná se o greenwashing, může prezentace environmentálních opatření mít pozitivní vliv na image kulturní organizace. Zvláště u organizací a projektů, které mají problém oslovit mladší generaci, může být environmentální praxe klíčem k upoutání jejich pozornosti. V neposlední řadě nabízejí environmentální opatření zajímavý obsah pro média, sociální sítě, doprovodné programy atp.

THIS GARMENT
WAS DESIGNED
IN EU COUNTRY*

*made in China

3 / Plánování v duchu udržitelnosti

Udržitelnost musíme brát v potaz ještě před začátkem projektu, tedy v prvotní fázi plánování a ideálně i v kreativě samotné. Pokud bude udržitelnost součástí plánu již od počátku, může dosáhnout kýžené komplexnosti a dotkne se každé části projektu a celého týmu.

Strategické plánování a udržitelnost

- Ideálním postupem je na začátku projektu zorganizovat schůzku, jejíž hlavní náplní bude otázka udržitelnosti. Debatovat by se mělo o tom, které oblasti udržitelnosti budeme v projektu reflektovat, jaké máme v rámci udržitelnosti cíle, jak jich dosáhneme a kdo v týmu má jaké kompetence a povinnosti. Této schůzky by se měli zúčastnit všichni členové a členky projektu včetně produkčních, scénografů, výrobců (tj. pracovníků dílen), techniků atd.

Výstupem schůzky by mělo být stanovení nejen obecného směřování naší snahy o udržitelnost (např. formou manifestu), ale také vytyčení konkrétních společných cílů, a to včetně způsobů, jak těchto cílů dosáhnout (k čemuž může sloužit zápis či přímo akční plán udržitelnosti). Závazek udržitelnosti je

pak dobré nechat všechny členy a členky týmu podepsat jakožto potvrzení společného závazku.

- Udržitelnost musíme brát v potaz při tvorbě harmonogramu projektu, protože udržitelná praxe často vyžaduje více času než méně udržitelné alternativy. Je proto nutné vyhradit si delší dobu na přípravu, a to včetně plánování, rešerší a samotného obstarávání potřebných věcí (např. návrh scénografie a kostýmů, shánění materiálů, promyšlení, co s použitými věcmi bude po skončení projektu atp.). To by mělo pomoci vyhnout se nákupům na poslední chvíli, omezit používání jednorázových materiálů a eliminovat zbytečnou dopravu jednotlivě objednávaných věcí.
- Pokud v průběhu projektu uzavíráme smlouvu s externími dodavateli nebo od nich odebíráme zboží či služby (např. dodavatelé potravin, dopravy, ubytování, ale i externí herci a herečky a další spolupracující), měla by smlouva obsahovat závazek externího dodavatele k udržitelnosti našeho projektu. Vycházejme z cílů nastavených celým

týmem a vedme externisty a externistky k jejich naplňování.

- V týmu si můžeme zvolit tzv. „koordinátora / koordinátorku udržitelnosti“, který / která bude mít agendu udržitelnosti na starost. Ale pozor, tato osoba nezaručuje udržitelnost projektu a není zodpovědná za to, že projekt opravdu udržitelný bude. Jde o osobu, která pomůže celému týmu naplnit kýžené cíle tím, že bude mít přehled o aplikaci udržitelných opatření v rámci projektu. Dále může vést porady o udržitelnosti, zprostředkovávat informace a znalosti o udržitelnosti ostatnímu členstvu týmu atd. Je tedy styčným bodem pro udržitelnost, nikoliv jejím jediným vykonavatelem.

Rozpočet

Rozpočet je jedním ze základních nástrojů pro plánování. Rozpočet udržitelného projektu by měl:

- Reflektovat nastavené cíle udržitelnosti a alokovat dostatečné množství finančních prostředků do kýžených oblastí. Obecně lze sledovat trend zvy-

šování prostředků určených lidem, aby byla zajištěna jejich dostatečná kapacita a byli důstojně ohodnoceni. V pořizování materiálů se finanční prostředky spíše snižují (využívání již existujících fondů, věcí z druhé ruky atd.) nebo se počítá s jejich další životností (pro naše další projekty), či dokonce s jejich prodejem po skončení projektu (návrat investovaných prostředků).

- Zahrnovat sloupec, který bude obsahovat informaci, co se stane s použitým materiálem po derniéře (umístí se do fondů, upcykluje, recykluje, prodá, vyhodí atd.). Cílem je zjistit, zda se daný materiál stane odpadem či nikoliv.
- Být transparentní, tj. přístupný všem a konzultovaný s celým týmem. Rozpočet by se měl všem odprezentovat, aby členové a členky týmu vzájemně znali své honoráře. Transparentní rozpočet povede k spravedlivějšímu nastavení honorářů, otevřenější komunikaci v týmu, vyvarování se budoucím sporům atd. Toto doporučení platí zvláště pro mimoškolní projekty, kde jsou všichni honorováni.

4 / Ekodramaturgie (Jak na to?)

Na stavu planety jsme závislí všichni a téměř každý z nás tento vztah nějak prožívá. Divadelní tvůrci a tvůrkyně si to uvědomují a „přírodě“ se věnují stále intenzivněji. Pole jejich témat a tvořivých přístupů je v současnosti opravdu široké. Ekodramaturgie se formuje jako pojem, který má dramaturgickou a tvořivou praxi teoreticky zastřešit.

Co je to ekodramaturgie?

Začneme definicí od americké divadelnice a teoretičky divadla Theresy J. Mayové: „*Ekodramaturgie je divadelní praxe, která se zabývá našimi ekologickými vztahy a odpovědností za ně, tím, že staví tyto vztahy do centra dění.*“

Jde o termín, který se postupně etabluje pro pojmenování takových děl z oblasti performativního umění a divadla, která do sebe explicitně nebo implicitně zahrnují témata spojená se vztahem člověka a planety Země.

Jak ale v divadle, médiu orientovaném na člověka, reflektovat tento vztah, „přírodu“ samotnou a zároveň důsledky lidské činnosti? Činnosti, která se projevuje

v podobě globálních, neohrazených, komplexních a v něčem i abstraktních fenoménů, jako například klimatická změna, odlesňování nebo masové vymírání druhů? Odpověď je snadná: je zapotřebí to zkusit.

Jak na to?

Na začátku je dobré mít jasno v tom, proč chceme v rámci ekodramaturgie tvořit. Zamysleme se nad tím, co nás zajímá, trápí, rozčiluje a co se nás dotýká. Také je dobré mít jasno v tom, jaký cíl sledujeme: Je cílem edukovat? Poukazovat na nějaký environmentální problém? Imaginovat možná řešení? Hledat cesty k větší ekologické citlivosti? Oslavovat přírodu? Umělecky protestovat?

Zároveň je dobré zodpovědět si následující otázky:

- Chceme spíše pátrat po příčinách, nebo reflektovat důsledky?
- Zajímají nás spíše makroškály (klimatická změna, environmentální žal, uhlobaroni a korporáty, budoucí ekospolečnost), nebo mikroškály (lokální environmentální katastrofa,

konkrétní příklad environmentální nespravedlnosti, les za domem, plíseň ne stěně)?

- Jsme s látkou dostatečně seznámeni? Co všechno potřebujeme vědět? Jsme ochotni se dovzdělat?
- Do jakého kontextu budeme vstupovat? Které skupiny chceme primárně oslovit/zahrnout?
- Korespondují naše ambice s časovým rámcem tvorby inscenace? Jaký to bude mít vliv na tvorbu?
- Nepotřebujeme na pomoc nějakého odborníka?
- Je pro nás důležitější samotný proces, nebo spíše výsledek a jeho efekt?

Lakmusovým papírkem kvality není totiž jen dobré téma a řemeslné zpracování, ale také hluboký zájem o téma, porozumění, osobní zaangažovanost, dostatek času na umělecký výzkum, přípravu i realizaci, etika práce a citlivý přístup k látce, tématu, ale i v rámci týmu k sobě navzájem.

Příklad: Brazilská tvůrkyně Gabriela Carneiro da Cunha vytvořila svou vlastní uměleckou metodu – naslouchání utrpení mimolidských aktérů. Snaha zachytit svědectví amazonské řeky Xingu spočívalo v důkladném sběru materiálu – od základních faktů o řece, přes spolupráci s vědci a rozhovory s místními komunitami, po zažívání prostředí na vlastním těle. Její umělecký výzkum trval sedm let. Výsledkem bylo „dílo jako protest“ i „techno-šamanistický“ rituál nazvaný *Altamira 2042* o největší brazilské přehradě Belo Monte, která zničila rozsáhlé říční ekosystémy a měla negativní dopady na život místních komunit. Součástí díla byla i sbírka peněz pro hnutí bojující za amazonské pralesy. Toto dílo přirozeně rezonovalo jinak v postiženém regionu, jinak ve městě Rio de Janeiro a jinak na festivalu Wiener Festwochen. Zároveň by inscenace rezonovala jinak, kdyby ji vytvořil evropský tvůrce v rámci klasického časového rámce přípravy inscenace.

Několik podob ekodramaturgie

Na základě uvedené definice ekodramaturgie od T. J. Mayové se dají identifikovat i některé konkrétní možnosti, kterými může divadelní tvůrce či tvůrkyně vztah člověka k planetě reflektovat.

1. Tvůrci a tvůrkyně mohou v existujícím dramatu či literatuře hledat často na první pohled neviditelné environmentální zprávy a ekologické světonázory zviditelnovat, a tím přinést nové interpretace dnes už klasických textů, nebo jejich nové adaptace a přepisy.

Příklady: Nabízejí se například drama *Nepřítel lidu* a *Divoká kachna* Henrika Ibsena; *Strýček Váňa* a *Višňový sad* Antona Pavloviče Čechova; *Bláznivá ze Chaillot* Jeana Giraudoux, *Konec hry* a *Šťastné dny* Samuela Becketta atd. Dále též adaptace klasických textů jako *Anthropos*, *Tyrann – Ōdipus* od Alexandra Eisenacha; *Volksfeind for Future* podle Henrika Ibsena od Lothara Kittsteina a Volkera Lösche. Daleko větší výzvou je ale hledat ekologické poselství třeba v Shakespearovu *Králi Learovi* nebo v Euripidových *Bakchantkách* či české klasické dramate.

2. Tvůrci a tvůrkyně mohou dílo chápat jako prostor pro zpřítomnění současných environmentálních problémů. Ať už jde o individuální psaní dramatu a inscenování, kolektivní autorskou tvorbu inscenace nebo přípravu performance. Možných témat a způsobů je nekonečno.

Příklady: David Finnigan ve *Scenes from the Climate Era* zpracoval celý klimatický fenomén, Silke Huysmans a Hannesem Dereere se v dokumentární inscenaci *Mining Stories* naopak věnovali jedné konkrétní environmentální katastrofě – banickému neštěstí. Manuela Infante v *Estado Vegetal* pojednala o inteligenci stromů, kolektiv Rimini Protokoll v *Temple du présent* dal prostor chobotnici a David Weber Krebs do centra inscenace postavil osla. Na divadelní adaptaci stále čekají početná díla tzv. environmentální fikce, např. *Stromy znamenají svět* Richarda Powerse.

3. Tvůrci a tvůrkyně mohou vnímat i materiální rovinu díla, tedy že proces vzniku produkuje ekologickou stopu. Mohou hledat kreativní způsoby, jak pracovat na její redukci, vyvíjet nové přístupy ve využití materiálu a uvědomovat si, že z každé scénografie (i z té nejlepší a nejekologičtější) bude jednou odpad.

Příklady: Možnosti ekologičtější scénografie zkoumá Tanja Beer, v praxi se jim věnují například Andrea Carr nebo Donayle Werle. Obě pracují s alternativními materiály, např. odpadem či přírodninami. Populární jsou i různé manuály, mimo tento například nejznámější a volně dostupný *Theatre Green Book*.

5 / Práce v týmu a psycho-sociální udržitelnost

Princip udržitelnosti se týká všech zdrojů projektu, tzn. i těch lidských. Udržitelné jednání v psychické a sociální oblasti může výrazně podpořit hladkou realizaci projektu, předcházet konfliktům, složité komunikaci, vypjatým emocím a sloužit jako prevence syndromu vyhoření.

Základem dobrého fungování týmu je péče o well-being jak u jednotlivců, tak i v celé skupině. Well-being je celkový stav člověka v oblasti fyzické, emoční, vztahové, duševní a kognitivní (učení se). Jednoduše řečeno, základem je cítit se v těchto oblastech v pohodě. Teprve pak je možné mít kapacitu na komplexní udržitelný přístup při tvorbě inscenace či jiného projektu a sledovat, zda se nám cestou v důsledku zvyšujícího se napětí a stresu nevytrácí.

Základní péče o osobní duševní zdraví

Z pozice jednotlivce můžeme vědomě pečovat o své duševní zdraví např. těmito kroky:

1. Odpočívat a spát alespoň 7 hodin denně.
2. Opatrně s kofeinem a alkoholem.
3. Nezapomínat na svoje koníčky a volný čas.
4. Rozdělit si práci na menší části.
5. Vyhradit si dostatek času na přípravu.
6. Nesrovnávat se s ostatními.
7. Stanovit si priority.
8. Hledat a nacházet vlastní motivaci.
9. Odměňovat se za úsilí.
10. Být fyzicky aktivní.
11. Nebát se požádat o pomoc, pokud nám není dobře.

Z hlediska týmu je žádoucí ctít následující principy:

1. Bezpečné prostředí v týmu

Základním pilířem well-beingu v týmu je tzv. bezpečné prostředí. „Psychologicky bezpečné prostředí je prostředí, ve kterém lidé cítí, že mohou svobodně vyjádřit relevantní myšlenky a pocity.“ (Amy C. Edmondson)* Zní to banálně, ale v praxi to znamená, že máme odvahu říct svůj názor, že se nestydíme a že náš názor bude ostatními přijímán a respektován. Během tvorby projektu se nám zároveň překrývají 2 roviny: osobní a profesní. Zde může docházet ke konfliktům, např. rozdílné hodnoty a názory vedoucí ke konfliktům; nedůvěra mezi jednotlivci; nespravedlivé zacházení / pocit, že je s jednotlivcem zacházeno nespravedlivě; absence respektu / pocit, že jednotlivce kolega / nadřízený / kolektiv nerespektuje; absence komunikace nebo nejasná komunikace.

2. Otevřená komunikace

Otevřeně neboli partnersky komunikovat znamená, že vyjadřujeme své názory, ale i přijímáme odlišnosti a názory jiné. Znamená to nejen umět mluvit tak, aby nás ostatní chápali, ale hlavně naslouchat druhým s cílem porozumět jejich potřebám, záměrům a motivacím. V praxi to vypadá tak, že co nejvíce využíváme popisný jazyk a zpětnou vazbu. Pokud se informace týká konkrétního člověka, říkáme ji především přímo jemu, nikoliv ostatním bez účasti dotyčného. Vyhýbáme se domněnkám, informace si ověřujeme, nepomlouváme.

3. Plánování

Včasné plánování je užitečný nástroj pro tvorbu jakéhokoli projektu, který chceme vést udržitelně. Neznamená to ale pouze plánovat jednotlivé kroky nebo aktivity, ale jasně si formulovat: 1. smysl, 2. vizi, 3. cíl (podcíle), 4. aktivity, 5. porady a 6. reflexe. Vše je třeba velmi srozumitelně komunikovat do týmu a ověřovat, zda tomu všichni rozumí.

* BLECHOVÁ, Eva. *Divoké nápady v bezpečném prostředí: průvodce pro týmovou tvořivost*. [Praha]: Brkóla, s. r. o., ve spolupráci s Akademií múzických umění v Praze, 2022. ISBN 978-80-88151-19-7. s. 18.

4. Průběžná reflexe

V prostředí DAMU se používá několik pojmů vyjadřujících různé nástroje vedoucí k ohlednutí se za procesem. Jsou to např. zpětná vazba, feedback, evaluace či reflexe. V rámci udržitelného procesu tvorby projektu je užitečné mít naplánované zastavení (reflexe), kde se setkává celý tým a facilitátor (někdo z týmu) se ptá na otázky:

- Jak se členové a členky týmu mají/cítí?
- Co se daří?
- Co je potřeba zlepšit?
- Rozumíme všichni všemu? Pokud ne, co potřebujeme vyjasnit?
- Co potřebujeme pro dobrou realizaci projektu?
- Co budeme dále dělat jinak?

Další formou reflexe může být například to, že se po každém celku (zkoušce) zastavíme na pět a více minut a zamyslíme se nad otázkami:

- Jaké to pro mě dnes bylo?
- Co si z dneška odnáším?

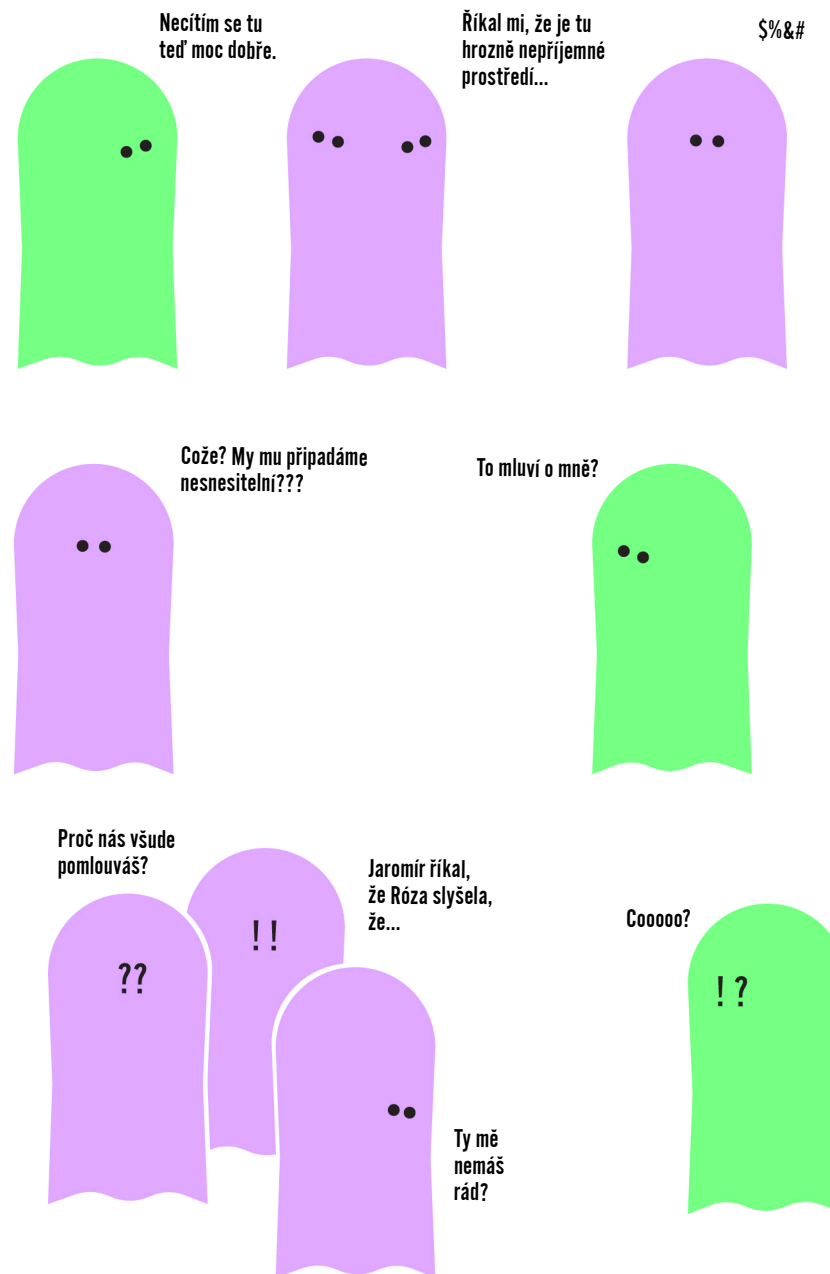
Reflektivní zastavení nemusí být nijak dlouhá. Důležitá je pravidelnost. Reflexe významně přispívají k budování bezpečného prostředí.

5. Jasný systém porad/zastavení

Důležitým nástrojem, který podporuje bezpečné prostředí, otevřenou komunikaci, vytváří prostor pro plánování a reflexi, je nějaký typ zastavení v procesu (porady, reflexe týmu atd.). Existují pravidla, která zvyšují konstruktivnost těchto setkání:

1. Na první poradě (explikační) si všechny strany vyjasní očekávání, cíle, role a závazky. Ideálně vznikne „kontrakt“, kam se vzájemná domluva sepíše. Pozor, „kontrakt“ není zápis ze setkání. Je to formulace očekávání, cílů, závazků (včetně udržitelných témat viz kapitola *Plánování v duchu udržitelnosti*).
2. Na poradách i reflexích se píše zápis. Proces vede facilitátor (člověk z týmu). Ideálně se účastní aktéři osobně, nikoli online.
3. Reflexe slouží k zastavení v procesu a může dojít k revizi „kontraktu“ nebo změnám cílů atd.
4. Evaluační porada má facilitátora a ohlíží se zpět za průběhem procesu tvorby inscenace. Vyhodnocování probíhá dle předem formulovaných kritérií v jednotlivých oblastech včetně udržitelnosti.

UKÁZKA ÚSTNÍ LIDOVÉ SLOVESNOSTI

6 / Scénografie a rekvizity

Negativní dopad divadelní tvorby na životní prostředí je vedle dopravy zapříčiněn z velké části množstvím materiálů, kterých je třeba k výrobě scénického díla. Jak by vypadal proces návrhu a výroby scénografie, kdyby byl od začátku postaven na principech udržitelnosti?

Jak uvažovat při tvorbě udržitelné scénografie?

1. Prvním krokem je vždy zvážit, které materiály (resp. které části scénografie, rekvizity) jsou pro účely naší inscenace opravdu nutné. Je třeba kriticky uvažovat a diskutovat na tým, jestli daný kus scénografie opravdu ovlivňuje uměleckou kvalitu nebo vyznění inscenace natolik, aby byla jeho výroba (koupě) ospravedlnitelná. Zamysleme se také nad tím, zda opravdu potřebujeme používat spotřební rekvizity, které se budou muset nakupovat na každou reprízu. Omezení používání jednorázových plastů by mělo být samozřejmostí.
2. Dalším krokem pro minimalizaci množství scénografie a rekvizit potřebných

pro naši inscenaci je udržitelné shánění materiálů. V první řadě bychom měli shánět již existující rekvizity a kusy scénografie (reuse, např. fundus ds DISK) a nebo k výrobě využívat materiály z druhé ruky (recycle). Vyhnout bychom se měli objednávkám na poslední chvíli, které často vedou k nákupu z méně udržitelných zdrojů a k jednorázové dopravě malého objemu. Vždy bychom také měli upřednostňovat lokální zdroje materiálů, a tedy minimalizovat vzdálenost jejich přepravy.

3. Pokud určitý kus scénografie opravdu potřebujeme a nelze ho sehnat z druhé ruky nebo vyrobit z již použitých materiálů, měli bychom se snažit vybírat k výrobě materiály s co nejmenším negativním dopadem na planetu.
4. Vyrábějme scénografii tak, aby byla dobře rozložitelná a k její dopravě bylo potřeba co nejméně místa.

Kterým materiálům se vyhnout?

Některé materiály jsou natolik škodlivé, že je třeba se jim vyhnout a přestat je v divadelní praxi používat. Jsou jimi polystyren, PVC, nerecyklovaná ocel, tropická dřeva, epoxidová pryskyřice, formaldehyd (často součástí lepidel v překližce a dřevotřísky)*, chrom (Cr) nebo **bromované zpomalovače hoření****. Pokud je to možné, měli bychom se vyhnout syntetickým látkám (tj. látkám vytvořených člověkem, které se v přírodě nerozloží). U některých výrobků může být obtížné zjistit jejich přesný obsah. V takovém případě bychom měli odebírat výrobky od dodavatelů, kteří jsou transparentní a složení jejich výrobků nám na vyžádání poskytnou.

Dále je důležité správně vybírat barvy, laky a lepidla, které používáme k výrobě scénografie. Staré barvy a laky mohou stále obsahovat dnes již zakázané těžké kovy (např. olovo, kadmium). Zakázaný byl také formaldehyd, ale dodnes se v barvách vyskytují jeho deriváty či sloučeniny z něho vyráběné (např. pentaerythritol, difenyl diisokyanát nebo hexamethylentetramin neboli tuhý líh). Jednoduché pravidlo při výběru barev (laků, lepidel atd.) je číst si jejich etikety a vybírat barvy, které jsou vyrobeny z přírodních surovin jako například z olejů, přírodních pryskyřic, vosků nebo minerálních surovin; dále se vyhnout barvám ve spreji a preferovat lepidla na vodní bázi. Pomoci při výběru nám mohou také certifikace EU Ecolabel případně německá certifikace Blauer Engel.

* Značení formaldehydu:
<https://www.p-lab.cz/formaldehyd>

** Bromované zpomalovače hoření jsou látky přidávané například do elektroniky, plastů, některých textilií atp. Mají zabraňovat hořlavosti výrobků, ale mohou se uvolňovat, zachycovat se na prach, a škodit tak životnímu prostředí i lidskému zdraví. Bromované zpomalovače hoření jsou například takto značené látky: PBDEs, HBCD, nBFRs, TBBPA a OPFRs.

7 / Kostýmy a líčení

Při rozhodování o kostýmech, parukách i líčení postupujeme obdobně jako při uvažování o scénografii. V první řadě minimalizujte množství potřebných materiálů, následně se snažíme shánět materiály z druhé ruky nebo udržitelných zdrojů a až v poslední řadě kupujeme kostýmy (resp. líčidla, materiály) nové.

Jak udržitelně shánět kostýmy?

- Projít si fundusy divadel a použít již hotový kostým.
- Nakupovat kostýmy v second hand obchodech, popřípadě je upravovat.
- Používat k úpravám nebo šití nových kostýmů zbytky látek a [přebytkovou metráž](#) (*deadstock fabric*).
- Až v poslední řadě používat látky nové. V takovém případě bychom měli vybírat certifikované organické látky (certifikát GOTS – [Global Organic Textile Standard](#)), látky organicky barvené a z lokálních zdrojů.

Jak se starat o kostýmy?

- Upřednostňujeme práškové prací prostředky místo tekutých. Ty obsahují vysoký podíl vody, a vyžadují tedy v poměru více materiálu na obaly a jejich doprava je méně efektivní.
- Pokud je to možné, použijeme bezbalové prací prostředky,

- případně preferujeme prací prostředky v hranatých obalech, jejichž doprava je efektivnější.
- Používejme certifikované prací prostředky, např. s certifikací EU Ecolabel nebo Blauer Engel.
- Pokud je to možné, nepoužívejme sušičky.
- Snažme se prát při teplotě 30 °C (o 40 % nižší spotřeba elektrické energie než při praní na 40 °C) a používejme kratší cykly. Snižíme tak spotřebu elektrické energie a uchráníme kostýmy před znehodnocením.

Líčení:

- Při nákupu líčidel bychom měli volit produkty s uznávanými certifikáty. Takovými certifikáty jsou například EU Ecolabel, Ecocert (ECO/BIO), COSMOS, české CPK a CPK bio a [další](#). Při výběru líčidel se nestačí spokojit s tím, že daný produkt certifikát má. Je třeba si dále zjistit, co který certifikát znamená a zda splňuje naše požadavky (viz odkaz výše).
- Zvláště u líčidel si musíme dát pozor na tzv. greenwashing, který je v kosmetickém průmyslu běžnou praxí. Zejména pak u třpytek se setkáme s produkty, které tvrdí, že neobsahují mikroplasty a v přírodě se rozloží. Jediné certifikované třpytky jsou ale [Bio-glitter](#).
- Omezme také používání jednorázových produktů, jako jsou utěrky, odličovací tampony ad.

Čemu se vyhnout?

- Nákupu nových kostýmů, zvláště pak z fast fashion průmyslu.
- Šití nových kostýmů, zvláště pak z nových látek a látek syntetických a synteticky barvených.
- Objednávkám na poslední chvíli, které často vedou k nákupu z méně udržitelných zdrojů a k jednorázové dopravě malého objemu.
- Používání konvenčních třpytek (*glitter*).

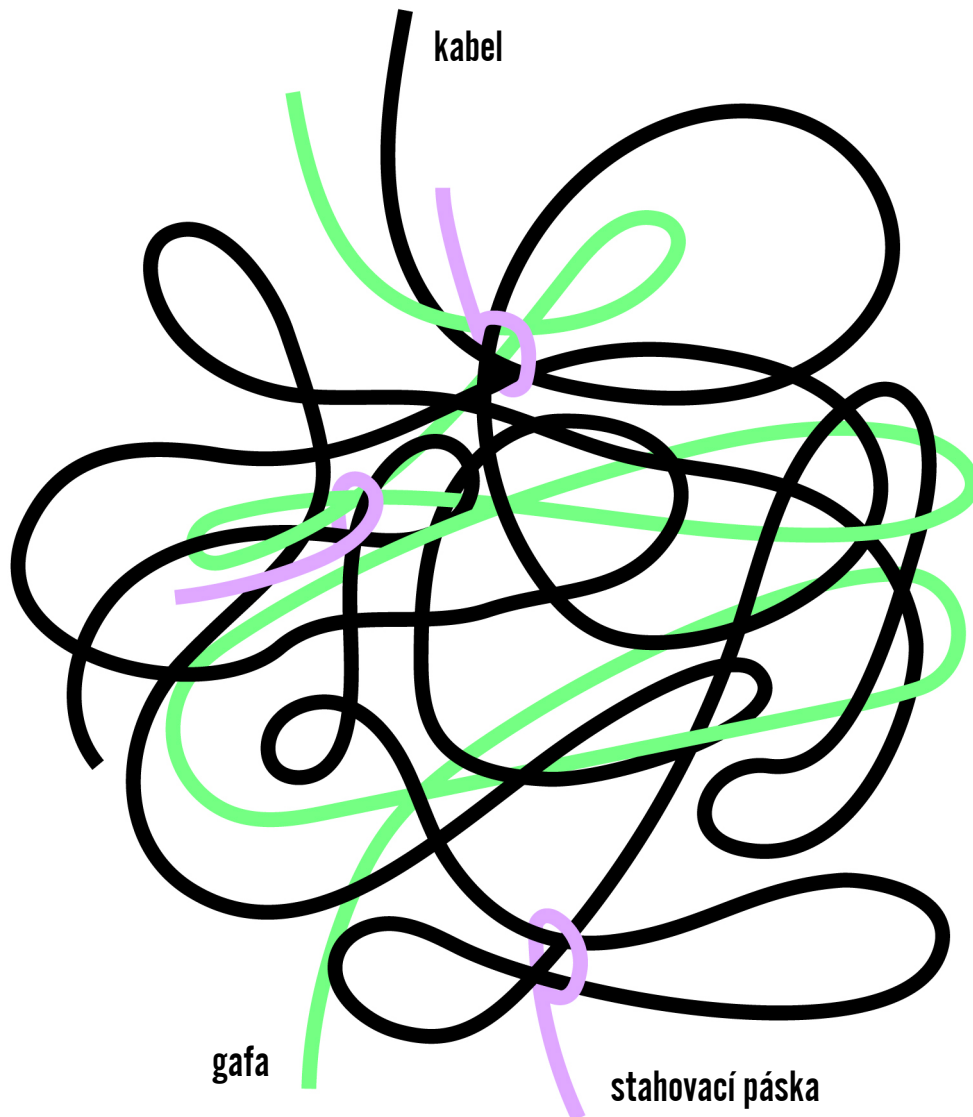

ZELENÉ PRANÍ

GREENWASHING

8 / Divadelní technologie - světla, zvuk, video a stavba

Divadelní technologie jsou náročné především svou spotřebou elektrické energie a materiálů potřebných k jejich výrobě. Z pozice tvůrčích týmů sice většinou nemáme vliv na to, které technologie se v divadle používají, můžeme ale ovlivnit, jakým se používají způsobem.

Základní principy používání divadelní techniky:

- Prvním krokem je minimalizovat množství technologií potřebných pro náš inscenační záměr. Nejedná se jen o kusy techniky (např. počet světel, reproduktorů atp.), ale také o dobu a intenzitu jejich používání. Snížíme tak spotřebu elektrické energie naší inscenace.
- Kde je to možné, používejme svítidla (resp. technologie) s nižším výkonem (W).
- Při focusování snižme intenzitu světel na 80 % nebo méně.
- Vypínejme techniku, kdykoliv je to možné. Před představením vše zapínejme co nejpozději. Organizujme zkoušky tak, aby nedocházelo k prostojům, kdy je technika zapnutá, ale není ke zkoušení potřeba.

- Starejme se o divadelní techniku. Udržujme ji v dobrém stavu, aby vydržela co nejdéle. Vyměňujme technologie, pouze pokud je to nutné. Pokud vyřazujeme techniku, kontaktujme dodavatele, zda by části techniky nedokázal recyklovat. Snažme se techniku recyklovat, darovat, najít pro ni nové využití atd.

Stavba:

- Při stavbě minimalizujme používání konvenční PVC gafa pásky. Používejme udržitelnější alternativy, například vyrobené na bázi [papíru](#) nebo [gafy s nižším množstvím syntetických látek](#).
- Ke značení (na jevišti, na trussech) používejme místo gafy křídové nebo barevné popisovače.
- Používejme opakovaně použitelné stahovací (tzv. elektrikářské) pásky místo jednorázových, nebo ještě lépe stahovací pásky textilní.
- K uchycení kabelů k trussům můžeme místo gafy používat také [T-fix gumičky](#) nebo zmíněné textilní pásky.

9 / Marketing, propagace a digitální uhlíková stopa

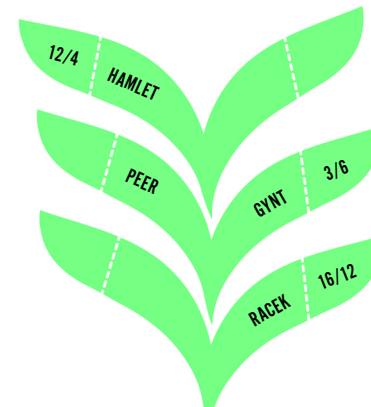
Marketing má dvě základní formy – fyzickou (většinou tištěnou) a digitální. Přechod od tisku do digitálního prostoru je často prezentován jako udržitelná praxe, tato problematika je ale mnohem komplexnější. Digitální marketing a propagace sice neprodukuje fyzický odpad, ale nejsou zdaleka tak udržitelné, jak se na první pohled může zdát. Datová centra, díky kterým internet funguje, totiž spotřebovávají velké množství elektrické energie a vody k chlazení a každý další příspěvek, webová stránka nebo e-mail tuto spotřebu dále navyšují. Ke komplexnímu srovnání tisku a digitálního obsahu bychom navíc museli srovnat uhlíkovou stopu daných nástrojů a jejich dosah (tj. počet oslovených diváků). Na takové srovnání nám ale chybí data. Následující kapitola proto obsahuje několik základních kroků, které vedou ke snížení uhlíkové stopy jak digitálního, tak fyzického marketingu.

Jak na udržitelný tisk:

- Tisknout minimální potřebné množství, tedy netisknout plakáty (brožury, programy...) navíc, ale přesný počet, který víme, že jistě využijeme.
- Tisknout oboustranně, a to i plakáty a další propagační materiály.
- Tisknout na recyklovaný papír s nízkou gramáží a na certifikované papíry (především FSC, FSC Recycled, EU Ecolabel, PFSC a dále TCF tj. vyrobený bez chloru a ECF tj. vyrobený bez elementárního chloru).
- Pokud je to možné, tisknout černobíle. Spolupracovat s tiskárnami, které používají přírodní barvy (např. vyrobené ze zeleniny).
- Minimalizovat prázdná „bílá“ místa na stránkách, a snížit tak množství tištěných stran. Využívat úzký font, který šetří místo na stránkách (např. Calibri Light, Candara Light).

Merchandising:

- Nejprve je třeba se zamyslet, zda merchandising opravdu potřebujeme, co znamená pro nás a existenci našeho projektu a jakým způsobem podporuje naši vizi a misi. Pokud je to možné (tj. pokud nejsme na merchandisingu finančně závislí), přestaňme pro naše projekty merchandising vyrábět nebo jej rozumně omezme.
- Pokud na merchandisingu trváme, vyrábějme ho zodpovědně a ohleduplně, např. z materiálů z druhé ruky (oblečení ze second hand obchodů, starých bannerů atp.) a v minimálním nutném množství. Vyrábějme takový merchandising, který se během krátké chvíle nestane odpadem.

Digitální marketing a digitální uhlíková stopa:

- Minimalizovat množství digitálního obsahu, který produkujeme. Zmenšit datovou [velikost našich webových stránek](#) (stránky průměrně velkého projektu by neměly být větší než 1 MB); redukovat množství příspěvků na sociálních sítích, zvláště obrázků a videí; komprimovat obrázky, videa a soubory.
- Přesunout svoje webové stránky k hostiteli, jehož datová centra získávají energii z obnovitelných zdrojů nebo má svou strategii udržitelnosti.
- Mazat již nepotřebné emaily ze schránky, odhlásit si odběr hromadných emailů a kde je to možné, omezit tzv. děkovačím emaily (*thank you emails*).
- Minimalizovat používání AI (např. ChatGPT). Vyhledávání informací skrze AI má 5x až 10x větší energetickou spotřebu než obyčejné vyhledávání na internetu*.
- Nekupovat si nová elektronická zařízení (mobily, počítače, tablety atd.), pokud to není absolutně nutné. Tyto technologie vyžadují ke své výrobě velké množství energie a také těžké kovy, jejichž těžba, zpracování a likvidace často probíhá v rozvojových zemích a jedná se o výraznou ekologickou zátěž.

* https://foe.org/wp-content/uploads/2024/03/AI_Climate_Disinfor_v6_031224.pdf

10 / Catering

Ať děláme raut pro premiéru inscenace, nebo bar na festivalu, catering je důležitou součástí kulturní produkce. Přibližně čtvrtina světových emisí však vzniká produkcí jídla, a správně zvolený catering může proto zásadně snížit dopad našich projektů na životní prostředí.

Jídlo:

- Při volbě potravin dávejme přednost vegetariánským a nebo veganským variantám. Ne každá vegetariánská nebo veganská alternativa je ovšem udržitelnější než masité jídlo (např. dovážené sojové výrobky v porovnání s domácím masem). Především dbejme na odebírání sezónních potravin od lokálních dodavatelů.
- Na catering pro produkční tým (a případně i na raut) můžeme použít také jídlo, které zbylo větším řetězcům (např. Dhaba Beas, [Nesnězeno](#), [Zachraň oběd](#), ale i místní pekárny atp.).
- Pokud je to možné, vyhněme se potravinám v plastových obalech. Omezme dovážení jídla kurýry a objednávání potravin v malém množství na poslední chvíli.
- Omezme plýtvání jídlem (food waste),

vždy kupujeme jen tolik, kolik opravdu spotřebujeme. Pokud nám jídlo zbyde, rozdejme ho kolegům a kolegyním, věnujme ho do potravinových bank atd.

- Dbejme na správné třídění a separaci bioodpadu.

Nápoje:

- Nekupujeme vodu v plastových obalech. Využívejme vodu z vodovodu, nabízejme ji např. i interpretům na festivalech, hostům na diskuzích atd.
- Pokud potřebujeme kupovat sladké pití, kupujeme koncentráty ředitelné vodou z vodovodu (ideálně např. domácí / lokálně vyrobené sirupy ve skleněných obalech).
- Při výběru dodavatele alkoholických nápojů volme místní výrobce (např. místní pivovary) místo dodavatelů z jiných měst, nebo dokonce jiných států. Někteří výrobci mají také své strategie udržitelnosti, reporting nebo obdobné závazky k udržitelnosti. Pokud nám z webu výrobce nepřipadá jeho přístup k udržitelnosti dostatečně transparentní, zeptejme se napřímo.

Nádobí a obaly:

- Pokud je to možné, volme potraviny bez obalu (např. ovoce a zelenina), případně v obalech papírových.
- Upřednostňujeme umývatelné a opakovaně použitelné nádobí (skleněné, porcelánové nebo, není-li jiná možnost, z tvrdého plastu).
- Můžeme také motivovat naše návštěvníctvo (publikum, vystupující) a kolegy a kolegyně (zaměstnance, zaměstnankyně, produkční a inscenační týmy), aby si nosili svoje vratné kelímky (např. na kávu) a lahve na vodu.
- Pokud není možné používat opakovaně použitelné nádobí, volme kompostovatelné nádobí. Certifikace kompostovatelného nádobí jsou ale problematické, protože některé výrobky jsou sice prezentovány jako rozložitelné, jsou však z ropy a pouze obsahují chemikálie způsobující rozpad na menší části. Kompostovat je tedy nelze. Naopak řada výrobků je vyrobena z tzv. bioplastu (např. materiál PLA), tedy ze škrobů rostlinné biomasy (kukuřice, třtina, celulóza). Mají podobné vlastnosti jako plast, ale jsou doopravdy biologicky rozložitelné a dají se kompostovat. Zárukou kompostovatelného nádobí jsou certifikace OK compost (tj. nádobí vhodné do kompostáren) a OK compost HOME (vhodné i do malých kompostů).
- V případě, že volíme kompostovatelné nádobí, je ale třeba dohlédnout také na to, aby neskončilo na skládce nebo ve spalovně. Domluvme se předem

s kompostárnou poblíž našeho města na tom, že naše nádobí přijme. I zde však můžeme narazit, protože kompostárny často nádobí odmítají. Přesto to nadále zkoušejme a vytvářejme tak na kompostárny tlak.

- Preferujte nádobí a příbory ze dřeva a celulózy (papír).

11 / Ukončení projektu

Po derniéře nám v ideálním případě zbydou vypůjčené kostýmy a rekvizity a kusy scénografie, které je možné nadále používat. Vypůjčené materiály vrátíme, scénografii uložíme do fundusu pro další inscenační týmy. Co ale udělat s materiály, které jsme koupili nové? Jak postupovat, když nemáme fundus? A jak „zlikvidovat“ naši marketingovou kampaň?

Vrátit vše do oběhu:

Kostýmy, rekvizity a scénografii uskladníme do fundusu, pokud je to možné. Pokud fundus nemáme, můžeme využít služby [art re use](#), darovat materiály jiným divadlům a souborům nebo uspořádat bleší trh a materiály rozprodat. Kusy scénografie, kostýmy a rekvizity, které se nám nepodařilo darovat nebo prodat, můžeme upcyklovat, tedy vyrobit z nich předměty s novým využitím. Pokud jsou naše plakáty (popř. další tištěné materiály) z jedné strany prázdné, sesbírejme je a zachovejme na náš další projekt nebo je nabídneme jinému inscenačnímu týmu. Prázdné papíry můžeme také upcyklovat na výrobu poznámkových bloků, skicáků atd.

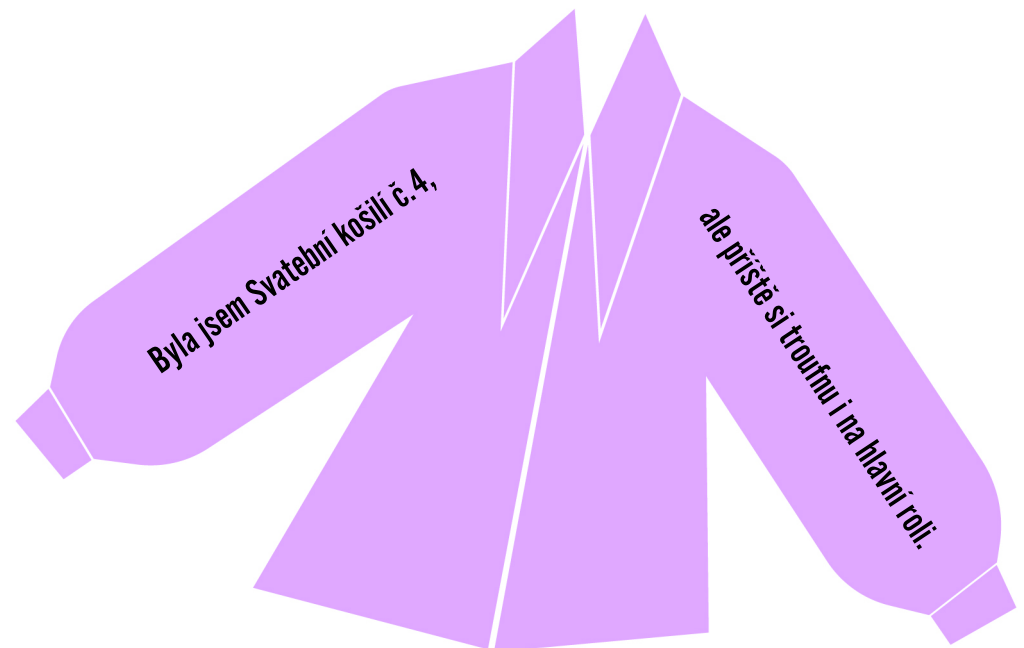
Po ukončení projektu bychom měli smazat veškerý digitální obsah, pro který již nemáme využití (např. jako součást portfolia), tedy posty na sociálních sítích, ale také emaily a nepotřebné dokumenty na sdílených úložištích (Google Drive, Sharepoint atp.).

Evaluace:

Každý projekt by měl být vyhodnocen v rámci interní evaluace. Evaluace může probíhat po konci projektu (např. festivaly, eventy) nebo po dosažení určitého milníku (po premiéře inscenace) a měl by se jí účastnit celý tvůrčí tým. Minimálně by však celý tým měl s výsledky být seznámen. Do evaluace bychom měli zařadit také problematiku udržitelnosti. Pomoci nám mohou následující otázky:

- Co jsme změnilí oproti „běžné“ praxi? Můžeme s jistotou říct, že naše kroky vedly k udržitelnější praxi, nebo by bylo třeba například přesně měřit uhlíkovou stopu? Nevyvolaly naše kroky k udržitelnější praxi druhotný efekt, který naopak vedl k větší environmentální zátěži (např. udržitelnější materiály dopravovány na větší vzdálenost)?

- Jak tvůrčí (produkční) tým reagoval na zavádění udržitelné praxe? Byl proces motivující, nebo spíše demotivující a proč? Jaká byla atmosféra v týmu, když se diskutovala problematika udržitelnosti?
- Které benefity a které komplikace nám zavádění udržitelné praxe přineslo? Může jít například o benefity nebo komplikace ekonomické, sociální, marketingové, časové atp.
- Co bychom v příštím společném projektu změnili na zavádění udržitelné praxe? Co pro nás bylo největší výzvou? Co by nám umožnilo se udržitelnosti věnovat do větší hloubky?

Autorstvo

MgA. Tomáš Kočí

BcA. et Mgr. Kristýna Felcmanová

Mgr. et Mgr. Miloslav Juráni, PhD.

MgA. Michaela Rýgrová

MgA. Viktorie Schmoranzová, Ph.D.

Grafická úprava

MgA. et MgA. Barbora Haplová

Zveřejněno pod licencí: [CC BY-SA 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Publikováno v roce 2024.

Tento Průvodce vznikl v rámci projektu „Adaptace školských programů – Podpora zelených dovedností a udržitelnosti na vysokých školách“ v rámci komponenty 7.4 Národního plánu obnovy pro oblast vysokých škol pro roky 2023–2025.

Reg. č. NPO_AMU_MSMT-2127/2024-3

Financováno
Evropskou unií
NextGenerationEU

2024